

Олена Попружна — викладач вищої категорії, старший викладач Коледжу транспорту та комп'ютерних технологій Чернігівського національного технологічного університету.

Методична проблема: «Сприяння розвитку високої мовної культури особистості, формування громадської позиції та національної самосвідомості шляхом диференційованого підходу до навчання».

Валентина Ющенко — викладач вищої категорії, викладач-методист Коледжу транспорту та комп'ютерних технологій Чернігівського національного технологічного університету, голова методичного об'єднання викладачів

філологічних дисциплін ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації Чернігівської області.
Методична проблема: «Розвиток пізнавальної активності студентів на заняттях із української мови та літератури».

e-mail: mvalya74@ukr.net

СВІТЛИЙ ГЕНІЙ ОЛЕКСАНДРА ПЕТРОВИЧА ДОВЖЕНКА

(до 125-річчя від дня народження)

Щедра й багата талантами благословенна земля Чернігівщини. На берегах Десни, у Сосниці, 10 вересня 1894 р. народився та провів дитячі роки Олександр Довженко – талановита й надзвичайно трагічна постать ХХ ст. Видатний кінорежисер-новатор, «поет слова й кадру, віртуоз монтажу», самобутній письменник, мислитель і філософ краси, на Батьківщині він – вигнанець з вочим білетом, «підкошена гінь довічного заслання і мученика за народ».

«Щоденник» О. Довженка - важливий документ доби. Перед нами постає сам автор, громадянин-патріот, який досконало знає історію свого народу, прискіпливо вдивляється в сучасне й намагається зазирнути в майбутнє. О. Довженкові не судилося бути внутрішньо вільною людиною. Сама доба не дозволяла цього. Тож у щоденнику він міг розмірковувати, страждати, плакати, молитися.

Ім'я Олександра Петровича заслуговує на пам'ять і пошану, а його творчість - на глибоке дослідження й широку популяризацію.

Ми знаємо, що факти біографії допомагають почути голос письменника, побачити своєрідність його особистості, характеру й долі. Враховуючи, що сучасній молоді до вподоби участь у активному обговоренні тієї чи іншої проблеми, доречним буде проведення **ток-шоу** за участю біографів та літературних критиків.

СЦЕНАРІЙ ТОК-ШОУ

«Я народився й жив для добра та любові»

(до 125-ої річниці від дня народження О. П. Довженка)

МЕТА: проникнути у творчу лабораторію О. Довженка; досягнути світового значення художньої творчості митця; формувати пізнавальну, комунікативну, творчу компетентності учнів шляхом розвитку вмінь працювати з додатковою літературою, самостійно викладати думки, робити узагальнення й висновки; виховувати повагу до кращих представників української нації

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Олександр Петрович Довженко, геній, унікальність, світова культура, український народ, патріотизм, історичне минуле, світогляд, мистецтво

УЧАСНИКИ ТОК–ШОУ: ведучі (2 студенти), О. П. Довженко, біографи (3 студенти), літературні критики (10 студентів), оператори відеозйомки (2 студенти)

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ:

Ведучий 1

Довженкова літературна доля незвичайна й неповторна. Коли ми говоримо про світлий геній Олександра Петровича, про унікальність та багатогранність його хисту, неможливо, як би не хотілося, обійтися без пафосу...

Ведучий 2

Талановитий, харизматичний, натхненний, Довженко навіки став невід'ємною частиною світової культури, гордістю українського народу. Його творчий доробок є нашим національним багатством, а в глибинах космосу кружляє планета, названа на честь нашого знаменитого співвітчизника.

Ведучий 1

Він був письменником і кіномитцем, художником і промовцем, публіцистом і критиком. А ще дипломатом, державним діячем, що завжди жив активним громадським життям, цікавився новим, вірив у майбутнє.

Ведучий 2

Сучасники Олександра Петровича Довженка стверджували, що ніхто не бачив його пасивним, байдужим або ж заспокоєним. Його звичайний стан – незмінна висока душевна напруга. Зовні стриманий, він завжди був немов наелектризований, готовий до невідкладної дії, до неймовірного злету фантазії.

Ведучий 1

У світ мистецтва, світ великої культури, він прийшов з берегів зачарованої Десни, із глибин надр українського народу. Він весь свій світ від перших вражень дитинства втілював у фільми, літературу, публіцистику, у все, що сказав і написав.

(Доцільно було б почути з цього приводу самого Олександра Петровича Довженка)

О. П. Довженко

«Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже багато літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на все життя.

Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах».

Ведучий 2

Його дорога до всесвітнього визнання була надзвичайно складною й тернистою, бо був він сином свого буремного часу.

Надаю слово біографам, дослідникам життєвого шляху нашого відомого земляка.

Біограф 1

У велику історичну долю українського народу Довженко повірив у вересні 1939 року, коли згідно політичним домовленостям об'єдналися території Західної України і УРСР. Він їздив у складі делегації селами Галичини й Буковини та разом із Юлією Солнцевою створив два великі документальні фільми про возз'єднання українських земель.

Але на зміну радості від цієї знаменної, історичної події прийшов великий біль і горе.

О. П. Довженко

«У 1939 році возз'єдналася Україна, східна і західна. Шість століть різні чужинці точили з половин соки і кров, учили по-різному молитися, думати. Обнялися. Зіткнули, притиснулись одна до одної й... не зійшлися. Хтось сказав – сказано було, що треба ув'язнювати, гнобити, стріляти у спину, вислати, зневажати, плювати в душу, ганьбити, не прощати, нічого не простити!!!»

Біограф 1

Із Західної України до Сибіру НКВДисти вислали півтора мільйони людей...

Біограф 2

У роки Другої світової війни О. П. Довженко знімав документальні фільми, писав публіцистичні статті й нариси. У 1943 р. пише кіноповість «Україна в огні» у екстремальних фронтових умовах під враженням від страшних руйнувань і мільйонних жертв. Цьому твору було присвячено спеціальне засідання Політбюро ЦК КПРС, на якому з доповіддю виступив Сталін. «Уявіть собі: йде війна, закінчення якої ще не видно, а державні мужі нарівні з військовою стратегією обговорюють літературний твір».

Кіноповість заборонили, як і інші твори митця, почалися утиски, переслідування. О. Довженку відтоді не дозволили повертатись в Україну, його звільнили з посади художнього керівника Київської кіностудії, викреслили зі складу Всеслов'янського комітету присудження Сталінської Премії.

У своєму «Щоденнику» про той час він писав:

О. П. Довженко

«...не пустили мене в Київ, я український ізгой... Кара, яку мені придумали великі люди в малості своїй, жорстокіша за розстріл. Я хочу писати серед свого народу... невже я не можу жити на Україні?... Розтерзана і змучена душа моя до краю. Я України син. Нащо відняли у мене матір? Земле моя рідна, коли б хоч ти була щаслива».

Біограф 3

У 1951 р. після багаторічної перерви О. Довженко нарешті одержує можливість відвідувати Україну.

У численних щоденникових записах ми прочитаємо його незгоду, обурення, критику певних проєктів. О. Довженко пише, що в Україні до глибини душі його потряс нечуваний процес **винародовлення, денационалізації, поголовного зросійщення**. Душа його кричить, а уста німують.

Та Олександр Петрович понад усе любив Україну, і був єдиним, з тогочасних українських письменників, хто не побоявся сказати слово на захист своєї нації, понищеної тоталітарним радянським режимом.

Ведучий 1

Літературні твори Олександра Петровича і сьогодні вражають силою, лаконізмом, правдивістю й талантом автора. О. Довженко зайняв почесне місце генія українського народу, людини, яка любила у всьому красу й гармонію, яка намагалася творити вічне й величне там, де важко було навіть просто вижити.

Ведучий 2

Парадокс, але схоже на те, що чим далі ми віддалятимемося від часу його творення, тим з більшою притягуючою енергією він діятиме на нас. Не випадково дехто вважає, що сучасники «не доросли» до розуміння О. Довженка.

Ведучий 1

Знайти ключ до розуміння світогляду О. Довженка нам допоможе звернення до змісту епохи, в яку він жив і формувався як особистість. Національну ментальність він увібрав у себе, як мовиться, з молоком матері, народившись і вирісши в українській селянській сім'ї, серед мальовничої придеснянської природи, спілкуючись і працюючи разом з родиною, одно-

селянами на рідній землі, полюбивши з дитинства мову свого народу, його культуру, звичаї, традиції.

Ведучий 2

І як потім не намагались сильні світу цього, сталінські чиновники-бюрократи зроби з нього російського діяча культури, їм це так і не вдалося: О. Довженко не тільки «сердечними» почуттями, але й усією своєю творчістю залишився на все життя відданим сином України.

Давайте спробуємо на нашому ток-шоу зазирнути у світ філософських обривів Олександра Петровича Довженка. Слово надається літературним критикам.

Літературний критик 1

Ще Т. Г. Шевченко виступав проти ідеалізації української історії. Він закликав прочитати книгу історії, «не дурячи самих себе», та бачив головну причину трагедії України у втраті національної гідності та свідомості. Цей настрій не обминув О. Довженка. На розсуд аудиторії хочу винести запис із «Щоденника» Олександра Петровича, зроблений 1942-го року, коли йому ввижалася загибель українського народу під чоботом німецько-фашистського окупанта:

«В чомусь найдорозжому і найважливішому ми, українці, безумовно є народ другорядний, поганий і нікчемний. Ми дурний народ і невеликий, ми народ безцітний. Наша немов один до одного непошана. Наша відсутність солідарності і взаємодтримки, наше наплювателство на свою долю і долю своєї культури абсолютно разючі і об'єктивно не викликають до себе ні в кого добрих почуттів, бо ми їх не заслуговуємо. Вся наша нечуливість, боягузництво наше, зрадництво і пілатство, і грубість, і дурість під час всієї історії воз'єднання Східної і Західної України є, по суті кажучи, цілковитим звинувачувальним актом, є чимось, чого історія не повинна нам простити, є чимось, за що людство повинно нас презирати, якщо б воно, людство, думало про нас.

У нас абсолютно нема правильного проектування себе в оточенні дійсності й історії.

У нас не державна, не національна і не народна психіка.

У нас нема справжнього почуття гідності, і поняття особистої свободи існує у нас як щось індивідуалістичне, анархічне, як поняття волі (звідси індивідуалізм і атаманство...)»

Дійсно, у цих словах ми відчуваємо великий біль, розчарування та зневіру Довженка в силі духу свого народу.

Літературний критик 2

Заглядаючи в минуле, був переконаний О. Довженко, зрозуміємо, хто ми. Адже «ми були єдиним народом у Європі, що не знали, хто ми» – з гіркотою констатує митець. Це був результат русифікаторської політики царизму, який прагнув, щоб народи імперії не відали про своє минуле, не розуміли своєї окремоті. О. Довженко у зв'язку з цим згадує, що його батько «не знав, до якого народу він належить, як не знали всі, з ким він дружив, з ким працював до революції. Руські люди, проте в нього були окремі.

По Десні сплавливали плоти з Орловщини. «*То руські*». «*А ми які?*», – питали ми, тоді ще малі діти. – «*Ми які?*» – перепитував батько, не знавши, що відповісти, але невиразно почувуючи якусь важку прикру пелену на своїх очах. – **Ми мужики... хлібороби ми...**»

Прикро, що на початку ХХ століття батько Олександра Петровича не наважився назвати себе українцем. Хоча родина Довженків мала славний родовід, вони ніколи не були кріпаками, належали до козацького стану.

Літературний критик 3

Сам письменник виявляє безмірну любов до рідної землі за те, що вона давала йому «хліб і серце, любов і звичаї, і радість творчості, і труд, і велику печаль, і страждання».

Із землею предків О. Довженко пов'язує формування почуття патріотизму. Українська земля є причиною, що ти виріс мужнім і одночасно добрим. Утрата рідної землі, переселення в інші краї веде до занепаду національного ядра в людині. В художньо-образному плані цю думку О. Довженко проводить у замальовці «Женьшень». Вирощений на природних рідних землях женьшень мав багато цілющих якостей. *«Женьшень підтримував у людині молодість, силу любовну, якість розуму, світ в очах. Він робив людину хороброю і мужньою. Людина, що споживала його, не боялася ні холоду, ні спеки, ніякого тягара. Вона любила багато і невтомно».* Але знайшлися люди, які почали вирощувати цю рослину в теплицях. *«Все вийшло, тільки сила цілюща не прийшла до коріння».* Отож і людині своя земля дає силу цілющу, а без неї людина – ніщо.

Ведучий 1

З любов'ю до рідної землі О. Довженко пов'язує іншу рису українця – високу працездатність та працелюбність, які передаються від покоління до покоління.

Літературний критик 4

О. Довженко надзвичайно болісно переживав, коли бачив, що деякі люди зневажливо ставляться до праці хлібороба, до роботи на землі й навіть бояться забруднити руки. Це й не дивно, бо письменник завжди відчував щастя, коли згадував своє дитяче спілкування з землею, свою юнацьку працю на ній: *«Як собі хочете, ну, по-моєму, не треба бути героєм, щоб трудитись. І доблесті особливої не треба. Не слід так залякувати людей трудом. Труд – штука приємна, радісна... А на геройство не всякий способен».*

Він серцем був укорінений у рідний край, страшенно переживав вимушену розлуку з ним і заповідав, як і Т. Шевченко, поховати його на дніпровських кручах, звідки б можна було бачити рідну чернігівську землю. На жаль, цей заповіт ми поки що не виконали.

Праця і мирне співіснування були головними рисами українця-хлібороба. У праці розквітав їхній талант, вони давали радість життя і смисл діяльності.

Ведучий 2

Прикро, що не зважаючи на велику працелюбність українських селян, післявоєнні села знаходились у жалюгідному стані.

Літературний критик 5

У 1954 році, проїжджаючи по Україні після повернення з Москви, письменник занотує у «Щоденник»: *«Помітив я ще одне в колгоспах: ніде не зустрів жодного веселого обличчя. Усі невеселі, стурбовані. І багато облич печальних. Важко живеться народу. Ніде не співають. Є горілка».* О. Довженко також піддає критиці ідеологічну тезу про багатство соціалістичної народної держави: *«Багата держава, яку створюють бідні люди, – абсурд! Держава не може будувати свій добробут на бідності і обдертості своїх громадян».*

Багато років у радянському суспільстві людям втлумачували ненависть до багатих, а отже й до багатства, пропагуючи рівність усіх у бідності. Але ж: *«Багатство – сила. Бідність – слабкість. І вона обернулася до нас страшним боком».* Отож, яке соціальне, матеріальне буття, такий і народний дух.

Ведучий 1

У незалежній Україні історики визначили для вирішення одну з найнагальніших проблем: показати роль Вітчизни та її народу у світовій історії. Що скажете з цього приводу?

Літературний критик 6

Ризикну заявити, що цю проблему, як актуальну, започатковує О. Довженко.

З особливою силою думка про місце України в майбутті Європи пронизує творчість митця у роки Другої світової війни. Він беззастережно стверджує, що...

Пропоную послухати самого автора.

О. П. Довженко

«...на українських ланах і селах в огні і полум'ї вирішується доля людства, вирішується велетенська проблема світової гегемонії, вирішується доля людства на нашій недолі. Така нещаслива земля наша. Така наша доля нещаслива».

Літературний критик 6

О. Довженко мав усі підстави визначити місце України у Другій світовій війні як країни, народ якої поніс колосальні людські й матеріальні втрати. Коли він зазначає у «Щоденнику», що *«таких утрат, замовчуваних через жажливу свою правду, не знав і не знає ні один народ у світі»*, то спирається на певні достовірні дані. Він дізнається від знайомого, якого позначає ініціалами Ю. Г., що Україна за війну, за неповними даними, втратила тринадцять мільйонів людей. Якщо до цього додати більше 1,5 млн. засланих до Сибіру з Західної України після її возз'єднання зі Східною, то втрати серед українців становлять 40 відсотків від довоєнного числа населення. О. Довженко до цього додає багато мільйонів людей, які загинули під час громадянської війни, шість мільйонів померлих від голоду в *«урожайний 1932 рік»*, і постає жаклива картина геноциду проти української нації.

Ведучий 2

Сам О. Довженко, не маючи змоги протягом багатьох років приїхати Україну, подумки линув до своєї старої хати як до світу дитинства та юності, що залишився навіки з ним. Його дача у Підмосков'ї чимось нагадувала українську хату.

Як ви вважаєте, чому?

Літературний критик 7

Він, звичайно, розуміє, що жити сучасній людині в колишній убогій хаті не хочеться, коли є можливість, то будують добротні будинки. Митець пише, що не треба думати, ніби він хоче практично увічнити старий хатній побут.

Старий світ хати хай зміниться світом нового житла, але воно має відповідати індивідуальним потребам кожної сім'ї.

О. П. Довженко

«Українська хато! Я не захоплюю тебе, не підношу тебе до неба перед світом... Я прощаюся з тобою. Я кажу тобі згинь з моєї землі. Хай тебе не буде.

Обернись хоромами, покрийся залізом, красуйся великими вікнами, вирости, підніми над травами, над житом і над садами».

Ведучий 1

Відзначаючи як рису національного характеру українців їх пісенність, митець вбачав у пісні відбиття внутрішнього життя українського народу, втілення його психології та духовності.

Давайте з цього приводу послухаємо самого Олександра Петровича.

О. П. Довженко

«Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу, народу трудівника, народу воїна, народу, що цілі віки бився, як лев, за свою свободу. Тяжка була історія. Кривава, бодай не вернулась. І народ, який позбавили багатьох можливостей, у кривавій боротьбі вилив свою душу, свій поетичний геній в єдине, в що міг, – у пісню, в безсмертну українську народну пісню. Українська пісня – це бездонна душа українського народу, його слава».

Літературний критик 8

Сам кіномитець, як тільки міг, збирав, записував українські пісні, колядки, використовуючи їх у своїх фільмах. Причому він прагнув за допомогою пісень показати, що минуле й сучасне крокують поруч. О. Довженко всіляко намагався відкрити світові свій народ шляхом показу величі його душі та історичного буття.

Ведучий 2

За радянських часів дослідники всіляко підкреслювали атеїстичність творів О. Довженка, антирелігійність його думки.

Що ви можете сказати з цього приводу?

Літературний критик 9

Дійсно, захоплений ідеями вільнодумства ще в ранньому юнацькому віці О. Довженко перестав вірити в Бога. Про це він писав у «Щоденнику» в рік свого шістдесятиріччя: «*3 п'ятнадцяти літ я не вірую в Бога і відтоді не був у церкві*».

Своє релігійне безвір'я юнак свого часу підтвердив офіційним зреченням від віри в Бога у церкві перед священиком: «*Пам'ятаю домову інститутську церкву, в якій я, сімнадцятирічний у той час юнак, стоячи на колінах перед аналоєм, на сповіді перед законовчителем Олександром, відмовлявся від віри в Бога...*».

З висот зрілого мислителя О. Довженко ніби прагнув збагнути, що ж то була в нього за віра, від якої він так рано відмовився. Релігійне почуття формується в родині.

О. П. Довженко

«... У нас на Україні прості люди в Бога не дуже вірили. Персонально вірили більш у Матір Божу і святих – Миколая-угодника, Петра, Іллю, Пантелеймона. Вірили також в нечисту силу. Самого ж Бога не те щоб не визнавали, а просто з делікатності не наважувались утруждати безпосередньо. Повсякденні свої інтереси прості люди хорошого виховання, до яких належала і наша сім'я, вважали по скромності недостойними божественного втручання. Тому з молитвами звертались до дрібніших інстанцій, до того ж Миколая, Петра та інших. У жінок була своя стежка: вони довіряли свої скарги Матеріям Божій, а та вже передавала Сину чи Святому Духу – голубу».

Літературний критик 10

У доповнення до почутого хочу зачитати запис від 2 січня 1946 року в «Щоденнику», який свідчить про звершення остаточного перелому в світогляді О. Довженка: *«Я почав молитися Богу. Я не молився Йому тридцять сім років, майже не згадував Його. Я Його одкинув. Я сам був бог, богочоловік. Зараз я постиг невелику краплину своєї облуди... Бог в людині. Він є або нема. Але повна Його відсутність – се великий крок назад і вниз. В майбутньому люде прийдуть до Нього. Не до попа, звичайно, не до приходу. До божественного в собі.*

До прекрасного. До безсмертного. І тоді не буде гнітючої сірої нудьги, звірожорстокого, тупого і скучного, безрадісного буття».

ВИСНОВОК:

Ведучий 2

Сьогодні ми вже говорили про парадокс особистості Довженка. Хочу ще раз нагадати ці слова: чим далі ми віддалятимемося від часу його творення, тим з більшою притягуючою енергією він діятиме на нас.

Ведучий 1

Давайте спробуємо цю енергію почерпнути з афоризмів Довженка. Кожному з учасників ток-шоу надається слово.

Афоризми О. П. Довженка:

1. Найбільший скарб усього людства є сама людина.
2. Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають на рівновагу.
3. Двоє дивляться: один бачить калюжу, другий - зорі.
4. Народ не прощає поганих генералів.
5. Багатство - сила, бідність – слабкість.
6. Нема ворога лютішого, як бувший друг.
7. Придбавши крила, людина уподібнилась не ангелу, а дияволу. Осатаніло людство.
8. Прийшло до тебе щастя – побажай, щоб зігрівало воно і твого товариша.
9. Якщо чуєш жарт, шукай у ньому приховану правду.
10. Тільки сміхом можна беззлбно знищити зло.
11. Ті держави здатні ставати великими, у яких великими є прості люди.
12. Є таке каліцтво: голова з вищою освітою, серце з нижчою, а шлунок зовсім темний і потребує багато харчу і напоїв.
13. Всяка справа має свою нудьгу.
14. У мистецтві завжди була боротьба людських пристрастей.
15. Життя – це безупинний і найскладніший процес прагнень, ідей, думок.